

Nyelvváltozatok

Bevezető gondolatok

Társadalomban való létezésünk egyik legfontosabb kísérőjelensége az, hogy kommunikálunk egymással, például úgy, hogy használunk egy bizonyos nyelvet. Ennek a nyelvnek a jellege nagyban függ attól, hogy milyen csoportba tartozóként használjuk: lehetünk városlakók vagy diákok vagy egy szakma elismert képviselői: nyelvhasználatunk jellemző arra a csoportra, amelybe tartozunk (általában természetesen több csoportról is beszélünk egyszerre). Ezt a változatosítást pontosabban is nyelvváltozatok (dialektusok) sokféleségének nevezni, mint nyelvekének. Kicsit még pontosabban: a nyelv nyelvváltozatokban létezik.

A tétel kifejtése

A nemzeti nyelv tehát aszerint tagolható, hogy beszélői milyen **csoportba** tartozóként használják az adott nyelvváltozatot. A nyelvváltozatokat többféleképpen is csoportosíthatjuk, például úgy, vannak **területi** nyelvváltozatok, **társadalmi** nyelvváltozatok, illetve **köznyelvi** változatok.

A területi nyelvváltozatokat nevezzük nyelvjárásoknak, illetve regionális köznyelveknek. A **nyelvjárások** elsősorban hangtani sajátosságok alapján térnek el egymástól és a köznyelvtől, noha a nyelv más részrendszereiben – például a szóelemek vagy a szószervezetek szintjén, a szókészletben vagy a jelentésben – is lehetnek közöttük eltérések. A szókészletbeli eltérésre szemléletes példák a **tájszók**; így nevezzük az egy tájegység nyelvében használatos szavakat (és ez nem keverendő össze a tájszólással; ez utóbbi inkább pejoratív értelmű kifejezés, és arra a tévhitre épül, hogy a nyelvjárásias kifejezőmód értéktelenebb a köznyelvinél – pedig ez egyáltalán nem így van). Arra a burgonyaételre például, amelyet a budapesti vendéglőkben *tócsninak* hívnak, Zala megyében azt mondják: *prósza*; a *kukoricát* és a *tésztát* Erdélyben *málénak*, illetve *laskának* hívják.

A **regionális köznyelviség** átmenetet képez a nyelvjárások és a köznyelv között. Amikor valaki például nyelvtani, jelentéstani szempontból a köznyelvet használja, csupán kiejtését tekintve nyelvjárásias, akkor a regionális köznyelvet használja. Ez a fajta nyelvi viselkedés jól megfigyelhető a nagyobb városokban, például Debrecenben, Győrött vagy Kolozsvárott. Ezekben a nagy településeken előfordul, hogy a nyelvhasználók a nyelvjárást már nem, csupán a regionális nyelvváltozatot beszélik; őket nevezi a nyelvtudomány **egyesnyelvi**eknek. A **kettősnyelvi**ek azonban a nyelvjárást és a regionális köznyelvet egyaránt használják, az előbbit jellemzően családi körben, az utóbbit pedig nyilvános helyzetben.

A társadalmi nyelvváltozatok is rendkívül sokfélék lehetnek. Külön nyelvváltozatnak tekinthetjük az egyes foglalkozásokhoz tartozó **szaknyelvet** (a jogi szaknyelv például rendkívül bonyolult mondatszerkezettel él, az orvosi szaknyelvben sok a latin kifejezés), a kisgyermekkel való érintkezésben használt **gyermek-** vagy **dajkanyelvet** (gondoljunk az *apuci*, *cica*, *butus* szavakra), a fiatalok körében használatos, rendkívül gyorsan változó **ifjúsági nyelvet** (jellemző kifejezései például: *azt adom* 'támogatom az ötletet'; *karó* 'egyes osztályzat') vagy a városi népnyelv legalsóbb szintjét képező, idegen eredetű szavakat bőven tartalmazó **argót** is (például ide tartoznak a német eredetű *link*, *blöki*, vagy a héber eredetű *meló*, *haver* szavak). A **szleng** is városi nyelvváltozat; nagyon jellemző a korra, amelyben keletkezik. Jellemzően behatol a társalgási nyelvbe, a tömegtájékoztatás nyelvbe is, de a formális nyelvhasználatnak nem válik részévé. Bizalmas, gyakran közönséges, játékos, humoros kifejezésekből áll, amelyekre példa a *rizsa*, a *lennyúl*, a *kinyiffan* vagy a *ciki* szavunk.

A köznyelv a nemzeti nyelv beszélt változata, több nyelvjárásnak az ötvöze. A **művelt köznyelv** az iskolázott emberek nyelve, vannak azonban igénytelenebb változatai is, például sokan ide sorolják a szlenget. A köznyelvnél a társadalmi rangját tekintve magasabban áll az **irodalmi nyelv**, amely a nemzeti nyelv változatai közül a leginkább meghatározó nyelvi réteg. Jellemzően az írásbeliséggel, az iskolarendszer és a sajtó révén, illetve különböző értelmiségi csoportoknak köszönhetően terjed, és benne nyilvánul meg nagyobb mértékben a közösen elfogadott és társadalmilag elismert szabályok, irányelvek, használati szokások összessége, a **nyelvi norma**. Ez persze nem jelenti azt, hogy csupán az irodalmi nyelvnek vannak normái; ez mintaadó ugyan, azonban minden nyelvváltozatnak vannak saját

szabályai, amelyet a beszélők akarva-akaratlanul betartanak, vagy éppen megszegnek. Az irodalmi nyelv mint **eszményi nyelvváltozat** kettős lehetőséget kínál: egyrészt **választékosságot**, kifejezésbeli gazdagságot, másrészt állandó **megújulási** és megújítási **képességet**.

A tétel összegző leírása

Minden beszélt nyelv igen sokféle változatban él, ezeket nevezzük nyelvváltozatoknak vagy dialektusoknak. Ha a dialektusokat területi alapon vizsgáljuk, akkor nyelvjárásokról és regionális köznyelvekről beszélünk, amennyiben pedig a társadalmi tagolódást vesszük alapul, szaknyelvekről, gyermeknyelvről, ifjúsági nyelvről, argóról és szlengről beszélhetünk. A felsorolás és rendszerezés se nem kizárólagos, se nem tökéletes, csupán egy szemléletes modell arra, hogy bemutassuk a nyelvi rétegzettség sokféleségét.